

2. Emancipační úsilí

Procházíme-li texty vrcholného obrození, velmi brzy postřehneme na první pohled překvapivou skutečnost. Přes značnou a nápadnou normativnost jungmannovské kultury, která předem vylučuje možnost veřejného proklamování mnoha postojů nebo hodnocení, nelze nevidět řadu tendencí, jež silně vzdorují představě názorové uniformity. Setkáváme se tu se značným kolísáním v otázkách, které lze sotva považovat za okrajové, přičemž tyto rozdíly nejen nevyvolávají spory, ale naopak objevují se i v textech týchž osobností, navíc časově nijak zvlášť vzdálených, takže je lze sotva považovat za důsledek změny myšlenkového postoje.

Jako by se tu v bezprostřední jazykové, výrokové rovině potvrdila argumentace těch, kdož se – zejména v devadesátých letech a na přelomu století – postavili kriticky proti jungmannovské generaci v potřebě odbourat tíživé zbytky obrozenské ideologie, která se stala brzdou. Tehdy byla nadhozena nejen otázka mravní hodnoty několika osobností s vrcholným národním obrozením spjatých, Václava Hanky, Josefa Jungmanna a dalších, ale konečně i obecnější otázka mravní nedostatečnosti doby samé. A tento mravní otazník přes vášnivé námítky a protiargumentace byl pak znovu a znovu nad první polovinou 19. století vyvoláván z těch či oněch bezprostředních ideologických důvodů.

Otázka ovšem je – jakkoliv to možná zní podivně –, byly-li rozdíly, které ve formulaci těch či oněch postojů vystupují do popředí, vskutku rozdíly názorovými. Je nepochybné, že se jimi stát mohly. Tak když Ludovít Štúr formuluje svou filozofii národa a jazyka v protikladu k sjednocující československé koncepci jungmannovské, dospívá skutečně v řadě otázek ke zcela protikladným postojům. Úhelnou otázkou se stala zejména otázka účelnosti dalšího rozšiřování počtu slovanských spisovných jazyků. Štúrovci, kteří kodifikováním spisovné slovenštiny popřeli hegemonii češtiny v „československém“ prostoru, museli také vyslovit protikladné stanovisko k řadě styčných problémů, především k otázce slovanské „mnohonářečnosti“. Skutečnost, že Slované hovoří různými jazyky (v terminologii jungmannovců – Štúrem ještě zcela nezrušené – nářečím), je v rámci soustavy vrcholného českého obrození hodnocena většinou záporně jako „jedna z největších překážek v pokračování slovenského národu

ku vzdělanosti“ (KOLLÁR 1956: 209), jako „nesvornost“ (TAMTÉŽ: 214). Obdobně negativní stanovisko k otázce hodnocení slovanské „mnohonářečnosti“ najdeme ovšem i u Jungmanna, který se dlouho nechtěl vzdát ideálu velké, společné literatury slovanské (JUNGMANN 1948: 68) a ve vzájemnosti slovanské viděl jen „slabý, nemnoho platný důstavek [...] jednoty německé“ (JUNGMANN 1927: 96), a jinde. Pro Štúra je již mnohonářečnost či kmenovost Slovanů výslovně kladem, přímo vytýká Němcům jako nedostatek, že se nerozvinuli kmenově (ŠTÚR 1957b: 60), kmenovost je mu znamením „velkej sily duchovnej“, „živosti a čerstvej hýbavosti národa“ (TAMTÉŽ: 32).

Zde jde tedy zřetelně o případ, kdy protikladné výroky odkrývají zásadní protichůdnost stanovisek. Zajímavé ovšem je, že Štúrovo kladné hodnocení mnohonářečnosti, kmenovosti Slovanů není nijak zásadně nové. Již dříve se objevilo v textech, které patří k základnímu fondu české obrozenské kultury, jako jsou Kollárovy *Rozprawy* (KOLLÁR 1829:175) nebo Šafaříkovy *Geschichte der slawischen Sprache und Literatur nach allen Mundarten*, kde se výslovně – navíc v herderovské stylizaci – říká, že mnohonářečnost „může sice celkové zvelebení národa opozdit o staletí, ale o to lépe povede jednou k cíli tím, že se vyvaruje jednostranného rozvoje sil nebo jejich usměrnění do jediného bodu“ (ŠAFAŘÍK 1869: 69). Není třeba přeceňovat skutečnost, že oba, Šafařík i Kollár, byli spjati se slovenským prostředím a že tedy Šafaříkovo jednoznačně kladné hodnocení mnohonářečnosti a Kollárovo kolísání mezi přítakáním a odsudkem může být dáno právě jejich poněkud zvláštním postavením uprostřed obrozenské kultury české. Podstatné je, že tato výroková diference v hodnocení důležité otázky nebyla v rámci jungmannovské kultury považována za nijak zásadní, alespoň do té doby, dokud figurovala jako diference uvnitř téhož myšlenkového systému. V rozdíl názorový se změnila, až když byla přenesena do koncepce cizí, v daném případě Štúrovy, a stala se součástí snah zaměřených protikladným směrem.

Obdobně i Štúrovo kladné hodnocení slovenštiny a jeho kritické stanovisko vůči češtině mohlo najít oporu ve výrocih, které patřily k běžnému inventáři u českých obrozenských projevů. Slovenština (u Štúra „silná a plnohlasná“ – ŠTÚR 1957a: 16) mohla být i na české straně hodnocena jako „pekná reč“ (JUNGMANN J. J. 1956: 39), která má „v ohledu libozvuku pro své bohatství širších, zvučnějších, jasnějších vokálů ovšem přednost před češtinou“ (ŠAFAŘÍK 1869:

378n.; srov. též JUNGSMANN 1958: 439; KOLLÁR 1952: 352; 1956: 220; 1846a: 120) a je navíc původnějši. Čeština se dokonce někdy zdá být přímo „zvláštní vytvořeninou ze slováctiny“ (PALACKÝ 1903: 506). Obdobně ani zdánlivě ostré výpady proti hodnotám češtiny ze strany štúrovců ve čtyřicátých letech, zejména jejím přirovnáváním k němčině („Čeština a všechny řeči germánské“, HROBŇ 1847: 79; srov. též ŠTÚR 1957c: 164; 1957b: 87n.), nijak nepřekračují po stránce věcné dovolené hranice jungmannovské normy. V jejím rámci nejsou vyloučeny výroky o „drsnosti“ českého jazyka (ŠAFAŘÍK 1961: 265n.), o jeho zatížení německým duchem (KOLLÁR 1929: 181; 1862a: 365; JUNGSMANN J. J.: 36 aj.). Koexistují tu zcela běžně s výroky označujícími češtinu za jazyk hudební, libozvučný, neporušeně slovanský, a tedy vhodný jako společný jazyk všeslovanský. Odlišným názorem se tyto výroky opět stávají až tehdy, jsou-li zařazeny do jiné ideové koncepce, teprve pak vyvolávají ostrou polemiku.

V rámci téže ideové soustavy prostě nejsou protikladné atributy téhož jevu považovány jungmannovci za skutečně protikladné, neslučitelné. Proto může být ideální slovanský jazyk (a s ním i český) hodnocen jednou jako jazyk, který „nepřináleží k racionálním“ (PALACKÝ 1873: 503), a je tedy „citový, hudební, básnický, obrazotvorný, ne-logický“ (JUNGSMANN 1927: 51), jindy jako „logický a citový“ (KOLLÁR 1956: 219) nebo přímo s akcentem racionální stránky jako jazyk dosahující k „mudrckému ideálu jazyků“ (BERGNER 1831: 168). Přehláška v českém vokalickém systému může být hodnocena jako proces zušlechťování českého jazyka (JUNGSMANN 1948: 69n.) anebo jako proces jeho „přepilování“ (TAMTÉŽ: 196), vzdalující češtinu ostatním slovanským jazykům, jinými slovy jako ztráta rovnováhy samohlásek či ztráta libozvučnosti vlivem němčiny (KOLLÁR 1846a: 120; ŠAFAŘÍK 1961: 265). Výslovně se konstatuje, že *a*, *o* byly v češtině „germanizovány“ v *e* (KOLLÁR 1822: 40).

Vše prostě nasvědčuje tomu, že výroková diference není tedy vždy považována za diferenci názorovou, což současně znamená, že není kladen příliš velký důraz na věcný obsah výroku, jeho pravdivost či nepravdivost, stupeň jeho adekvátnosti skutečnosti. Fakt se v obrozenských textech vůbec ochotně podřizuje zákonům, jež nevyplývají z poznávacího procesu. I v oblasti poměrně snadno ověřitelných dat lingvistických se setkáváme s případy volné manipulace s fakty pro ty či ony konkrétní potřeby argumentace. Kollár například podporuje tezi, že slovanský a italský jazyk se vyznačují zvláštní libozvučností,

tvrzením, že ani italština, ani slovanský jazyk nemají dvojhlásky (ТАМТÉЖ: 34). Obecně se zdůrazňuje, že čeština nemá přízvuk nutně na první slabice, pokud se podobný výrok hodí na podporu programu zavedení časomíry jako vlastní české nebo dokonce celé slovanské versifikace. Slovanské národy jsou považovány přes svou jazykovou, politickou a hospodářskou osamostatněnost za jediný národ, zatímco germánské národy jsou hodnoceny jako národy zvláštní. Objektivita faktu je podržována jiným hodnotám.

Přesvědčení o tom, že za protikladností výroků v jungmannovských textech nebo za jejich očividným nesouladem se skutečností se neskrývá myšlenkový chaos nebo mravní nedokonalost jednotlivců či epochy, nás přirozeně nutí pokusit se najít dostatečně obecnou rovinu, na níž by se jednotlivé protikladné atributy těch či oněch jevů staly ekvivalentními nebo na které by se nápadná neshoda faktu se skutečností neutralizovala. Ukazuje se, že taková rovina nepochybně existuje. Slovanský jazyk například může být současně hodnocen jako „ne-logický“ i jako „nejlogičtější“, protože v obou případech je atribut příznakem, který ho odlišuje od jazyků jiných, především od jazyka německého, jenž je pak v prvním případě hodnocen jako „logický“, „racionální“ a v druhém případě jako „méně logický“ na rozdíl od jazyka slovanského, chápaného pak jako „logický i estetický“. Obdobně i přehláska může být spjata současně s atributem „výsledek zušlechťovacího procesu v jazyce českém“ i s atributem „výsledek procesu jeho úpadku“. V prvním případě je atribut součástí argumentace kladnými hodnotami češtiny proti nadvládě německého jazyka, v druhém případě je naopak podnětem k procesu vymanění češtiny z německého vlivu a jejího užšího zapojení do společenství slovanského. Negativní hodnocení slovanské mnohonářečnosti je opět uvnitř jungmannovské ideologické soustavy vázáno na požadavek slovanské jednoty, a tedy na požadavek vyhranění oblasti čistě slovanské vůči neslovanské (germánské) a v tomto smyslu je funkčně ekvivalentní pojetí slovanské mnohonářečnosti jako kladného příznaku svobodného rozvoje slovanských národů, rozvoje k vnitřní různorodosti a rozmanitosti. Prostě opět příznaku, který má odlišit slovanské národy od národů německých, z hlediska stejné argumentace pak chápaných jako směřující naopak k jednotě, a tudíž k nesvobodě a totalitě.

Protikladné atributy jako součást celé řady výroků považovaných ve svém celku za přípustné v rámci jungmannovské normy jsou

vlastně rovnomocné z hlediska téže funkce. Současně libovlnnost atributů připisovaných nejrůznějším jevům napovídá malý smysl pro váhu faktu, naznačuje, že důraz je kladen na funkci, nikoliv na fakt sám, že pravdivost je obecně hodnota spojovaná v obrozenských textech velmi často nikoliv s věcným obsahem, ale s funkcí věcného obsahu v daném okamžiku, s jeho účelovostí. Protikladnost výroků uvnitř jungmannovského systému není prostě považována za rozhodující, pokud se jednotlivými (třeba nesourodými a vylučujícími se) výroky naplňuje základní protiklad, vyčleňující českou kulturu, zatím ještě víc potenciální, možnou, než skutečnou a plně fungující, z kultury jako takové, prakticky tedy z kultury spjaté s německým jazykem.

O takové vyčlenění české a slovanské kulturní oblasti tehdy především šlo a pro potřeby takového vyčlenění mohl být v zásadě (což nijak neznamená, že tomu tak vždy bylo a že otázka věcné správnosti položena být nemohla) využit prakticky jakýkoliv výrok, pokud přímo nebo ve svých důsledcích k takovému vyčlenění české kultury z kulturní sféry německé poukazoval. V textech vrcholného českého obrození má současně celá řada výroků o jevech z oblasti „české kultury“ zřetelný relační charakter. Atribut se v nich připojuje k základnímu tématu, rozvíjí ho o určitý prvek, ale současně buď neguje jiný atribut v dané chvíli přímo nebo nepřímo připsaný jevu z oblasti kultury „německé“ nebo vůbec „cizí“, případně neguje atribut připisovaný tomu či onomu jevu z oblasti „české kultury“ zvnějšku, z hlediska „cizího“ ideového systému. Tuto poněkud těžkopádnou formulaci bude nejspíš užitečné doložit příkladem. V obrozenských textech je např. budována velmi podrobná charakterologie Slovanů. Nejrůznější výroky připisují Slovanům hodnoty rozmanitého rázu, prakticky nikdy takové, které by byly získány zobecněním konkrétní zkušenosti. Důležitou součástí této slovanské charakterologie je atribut „svobodomyšlní“, podporovaný mytologicko-etymologickou konstrukcí o slovanské bohyni Svobě (KOLLÁR 1956: 269) nebo vášnivým popíráním etymologické souvislosti mezi vlastním jménem Slovan a apelativem „otrok“ v řadě evropských jazyků (Sklave, Slaf, Schiavo, Esclave, Slave etc. – KOLLÁR 1830: 81n.). Tento atribut je popřením atributu „otročtí“, který je běžný v řadě tehdejších textů německých (K. H. Pölitz, K. W. v. Rotteck, B. Hacquet, J. Kreil aj.). Jiným popřením téhož atributu je atribut „pracovití“, který negativní charakteristiku „zotročenosti“, odsouzení k pokorné práci, přesouvá

do oblasti hodnot kladných. Atribut „měkcí a poddajní“, doložený již z Herdera a užívaný i v textech českého obrození ve výlučně kladné podobě (např. „holubičí trpěliví Slované“, „jemní Slované“), koexistuje v českých jazykových projevech spolu s atributem „zmužilí“ (KOLLÁR 1840), „bojovní“, „chrabří“ (HANKA 1831b: 451), který v obdobných charakteristikách zejména německého původu je připisován národu německému. Na druhé straně je v českých textech běžná charakteristika „statečnosti“ u národa německého (nebo maďarského) nebo blízké charakteristiky typu „nadřazený“, „panský“, „vítězný“ (K. Neumann aj.) nahrazována negativním atributem „loupežný“, „divoký“, „vandalský“, „barbarský“ (KOLLÁR 1929: 193). Atribut „loajální“ v českých textech – věcně ovšem související s představou měkkosti, poddajnosti – vyvrací opakovaná oficiální i polooficiální obvinění ze slovanských piklů proti trůnu. Atribut „nábožní“ v českých textech funguje v protikladu k charakteristikám typu „bez náboženství“ nebo „zastávající mnohoženství“, jež nejsou v německé publicistice ojedinělé, jindy popírá odsuzující charakteristiku „husitský“, češtině často přiřazovanou. „Nevinná veselost“ (KOLLÁR 1956: 228) nebo „harm- und arglose Heiterkeit“ (ŠAFAŘÍK 1869: 49) negují výroky typu „oddávající se [...] neomezenému pití a choutkám pohlavního pudu“. Charakteristiky slovanského národa jako „vzdělaného“ odmítají výtky „divokosti“ („*Kniga* a čínské *king* jedno, a pocházejí-li Slované od Indův, mohli-li býti divocí“ – ŠAFAŘÍK 1961: 278), atribut starobylosti polemizuje implicitě s německými charakteristikami „asijský, v Evropě nepůvodní“, atribut „čistotní“ připisovaný Slovanům – u Kollára přerůstající až v mytologii bílé barvy jako slovanské barvy národní – vyvrací primitivní výtky o nedostatečné péči o hygienu u Slovanů (Kreil, Rotteck) apod.

Je zřejmé, že tu relačnost daleko přesahuje oblast čistě jazykové sémantiky. Rozbor textů z tohoto hlediska jen napomohl vyjevit hlubší a podstatnější mechanismus celokulturní povahy, vždyť charakterologie českého a „slovanského“ národa byla jednou z nejdůležitějších složek obrozené ideologie. Relačnost jednotlivých atributů nutně vyprazdňovala faktický obsah jejich sepětí s přiřazeným pojmem a tím současně prozrazovala celkovou vázanost daného ideologického komplexu nikoliv na obor fakt, ale na potřeby vlastní formální výstavby české národní ideologie jako celku, především pak vzhledem k nutnosti emancipovat se vůči kultuře německé. Odpoutávání rodící se české kultury od silné kultury německé probíhá totiž paradoxně

právě skrze vztah k ní. Tím, že se česká kultura od německé „osvobozuje“, nestává se ještě svobodnou, je tu do té míry podřízena okázalému gestu vlastní svébytnosti, že se nejen obrací jiným směrem, ale přímo směrem protikladným. Česká kultura je tehdy budována nikoliv prostě jinak, a tedy nezávisle na německé, ale doslova zrcadlově, a proto vlastně závisle na ní. To, co jsme zatím měli možnost sledovat na omezené ploše, probíhá ve velkém v celé oblasti kulturní aktivity. Ještě ve čtyřicátých letech jsme svědky rozsáhlého sporu o českou filozofii, ve kterém Karel Havlíček Borovský a Vilém Gabler přímo zpochybňovali smysluplnost filozofie vůbec (BAYEROVÁ 1961: 5–17; LOUŽIL 1971: 45–59). V pozadí jejich vystoupení se právě skrýval pokus čelit prestiži německého národa jako národa filozofického a postavit proti ní projekt české kultury jako kultury bez filozofie, jejíž místo by tu zaujímal jednoduchý „zdravý rozum“:

...přiznávám se, že o *stanovisku filozofickém, o hlubokých názorech, o vniknutí v konečnou podstatu pojmů* atd. velmi nerad mluvím a mluviti slyším, jako bych se vůbec v každém pádu, kde se filozofie, jako často bývá, se zdravým rozumem nesrovnává, raději na stranu tohoto dobrého daru božího a proti filozofům postavil.

(HAVLÍČEK 1845c: 378)

...velmi vlastenecky smýšlím a nebažím po německé filozofii, maje za to, že zdravý český rozum jest lepší nežli německé mudrctví... kdybychom filozofie co vědy i také docela neměli, snad přece ještě dojdeme tam, kde stojí Němci.

(GABLER 1847: 291)

V krásné literatuře motivovala (či spíše spolumotivovala) negativní vazba k německé kultuře velmi výrazné změny v oblasti poezie. Sylabotónická versifikace, ustálená Josefem Dobrovským, se postupně zdá být jen velmi málo nosnou, neschopnou vytvořit reprezentivní národní básniřství, řadou vlastenců je přijímána jako z hlediska českého národně nepříznačková a přímo „německá“. V jedné ze svých metrických studií v *Kroku* Šafařík výslovně zdůrazňuje, že se „Čechové, Poláci, Rusové [...] příliš od pravé cesty uchýlili, položíce sobě za základ veršování německé, a skrze to uvalíce na sebe pouta, jichž Němcům povaha jazyka jejich naložila, s nimiž se ale slovanská nářečí bezprávně ztěžují“. Proti sylabotónické versifikaci,

v níž jsou obecně spatřována „pouta otrockého němčení“ (ŠAFAŘÍK 1822: 21), je pak hledána opora ve versifikaci kvantitativní, která nemá v německém prostředí analogii. Na tento základní protiklad se pak vrství další kvality, jimiž je časoměrné poezii připisováno „znamení vzdělanosti národu a řeči jeho“ (ŠAFAŘÍK – PALACKÝ 1818: 51) – proti sylabotónice, jež je pojímána naopak jako příznak „syrovosti“ (TAMTÉŽ), jako „neestetické barbarství“ (TAMTÉŽ: 88), symbol úpadku české kultury vůbec (VLČEK et al.: 80; ŠAFAŘÍK – PALACKÝ 1818: 52) – nebo kterými je spjata idea časoměrné poezie s napůl již politickým konceptem „svobody“, „volnosti“. I hexametr, útvar metricky velmi složitý a nesnadný, byl – z dnešního hlediska až nepochopitelně – pocítován jako útvar uvolňující strnulý, pravidly sylabotónické versifikace příliš svázaný český verš, jako „zpěv volný volného věšťce“, jenž „zákona [...] nezná“ (JUNGMANN 1813; BECHYŇOVÁ 1961: 216).

Přirozený základ versifikační tak našla česká jungmannovská poezie v metrice antické a dokonce v metrice indické, jejíž některé útvary uvedl do českého kontextu Jungmann svým Krátkým přehledem prozodie a metriky indické podle H. T. Colebrooka, jímž byla teoreticky vyzbrojena rozsáhlá prozodická kampaň v *Kroku*. Už programová, stejnojmenná báseň časopis předznamenávající (JUNGMANN 1821a: 3–6) byla Jungmannem složena „rozměrem indickým nazvaným páthjá“, indické veršové útvary pak – byť v míře omezené – pronikly i do děl dalších českých básníků. Kromě čtyř básnických textů Jungmannových (Krok, Jeseň, Útěcha mysli, Rybářská píseň) a některých jeho drobnějších překladů najdeme doklady využití indické metriky u Antonína Marka (U hrobu matěře), J. K. Chmelenského (Má vlast, Lovec, Pěvec aj.), J. S. Tomička (České nivy, Český luh), F. Šíra a F. Šohaje (NOVÁKOVÁ 1953). Přejímání zásad sanskrtského verše a jeho křížem s metrikou antickou se tak řadí do celého souboru jevů, jež otevřeně nebo skrytě popíraly některé soudobé německé představy o hlubší, bezprostřední souvislosti starých kulturních indoevropských řečí (latiny, perštiny, řečtiny, sanskrtu) s němčinou a o pouhé zprostředkované příbuzenské spojitosti sanskrtu s jazyky slovanskými.

Chlub se rodem mluvy hindickým, dávná kvetne tobě, Tevtone, čest;
Tvá mluva Hindičky krásné pastorkyně, a má – dcera jest.

(JUNGMANN 1821b: 39)

Prozodická kampaň byla provázána v *Kroku* řadou dalších statí, které měly probudit zájem o indickou kulturu, především pak statí Antonína Jungmanna O samskritu. O Hindích. Výtah gramatický z Nala k libému srovnání s vlasteneckou řečí. Všechno to společně mířilo k tomu, vyvázat projekt české kultury z německého kulturního vlivu, spojit ji s neméně prestižními hodnotami mimo ni. Převzetí Colebrookova nárysu staré indické metriky jako základu pro soudobou českou poezii nebylo pochopitelně přijímáno jako akt slabosti, ale jako vítězství českého jazyka a české literatury. Tak Palacký píše příznivě Preslovi: „I jest to zvláštní Čechoslovana triumf, že po čem nynější národové nadarmo dychtí, on již vyvedl: indické časoměrné veršování v řeči své“ (PALACKÝ 1902: 56). Současně docházelo k pokusům přimět básníky i jiných slovanských zemí k přijetí časoměry jako příznakově slovanského versifikačního systému, přestože to vesměs naráželo na krajní odpor jazykového materiálu. K takové agitaci pro časomíru docházelo buď při setkáních se slovanskými literáty v Čechách,⁶ nebo za působení českých vlastenců v jiných zemích slovanských, zvláště silně se exponoval v tomto směru Šafařík v Novém Sadu (PAUL 1923/1924: 335–343; viz též BECHYŇOVÁ 1961): „Snažíme se právě nyní zarazit prozódii srbskou na časoměře jako česká jest,“ sděluje dopisem příteli Palackému. „Budte uvěřen, že se všecko krásně podaří“ (PALACKÝ 1902: 54).

Tvorba české kultury „skrze“ vztah ke kultuře německé se stala obecným jevem. V řadě kulturních oblastí můžeme sledovat, jak kulturotvorná aktivita česká bezprostředně souvisí s dobovým stavem německé kultury a jak se „negativní vazbou“ utváří jako programově neněmecká. Tímto vědomým úsilím o „ne-německost“ je jí ovšem, jak jsme viděli, vnučena předem určitá – paradoxně opět závislá – podoba, která nevyplývá z logiky domácí tradice.

Máme tu co dělat s procesem natolik zákonitým a závazným, že se s ním budeme setkávat na každém kroku. Bude dost příležitostí sledovat z různých aspektů v dalších kapitolách, jak zpočátku skoro za každým tvůrčím počinem v oblasti kultury stojí vždy zřetel k tomu, co se děje v kultuře německé. Přitom není v zásadě žádný rozpor

6) Srov. zprávu v dopise Čelakovského o údajném stesku polského básníka Brodzińskiego nad nemožností časoměry v polštině, takto Čelakovským komentovanou: „Tak daleko by to snad i s námi bylo přišlo, kdyby se zcela Dobrovského cestou bylo šlapalo. Kdo nás uchoval? Báfuška“ [tj. Jungmann] (ČELAKOVSKÝ 1907: 250).

mezi „negativní vazbou“, tvorbou kultury negací, tj. utvářením české (slovanské) kultury jako kultury „ne-německé“, a tvorbou české kultury cestou počestování a poslovanšťování německých kulturních jevů, jinými slovy cestou budování české (slovanské) kultury analogií na základě podnětů z německého kulturního prostředí. Nelze vidět v „negativní vazbě“ prostě úsilí o národní původnost a v „analogické vazbě“ nic než „podléhání“ vlivu silného německého prostředí. Celá situace je mnohem složitější. Negativní vazba i analogická vazba jsou přirozeně společně důsledkem jak vlivu německého kulturního prostředí, tak také společně úsilím z německé kulturní sféry vystoupit a osamostatnit se. Zatímco se negativní vazba opírá o logickou formuli typu „jsme svébytní, protože máme jiné hodnoty než kultura německá“, analogická vazba se opírá o formuli typu „jsme svébytní, protože máme všechny kulturní hodnoty, které má kultura německá, jsme tedy soběstační“. Oba tyto kulturotvorné postoje jsou velmi těsně propojeny nejen svou funkcí, ale i praxí. Už na příkladu využití indické metriky pro vybudování české prozodie bylo možno sledovat, jak se tu základní negace (německá versifikace je omezena sylabotónikou, česká nebo slovanská je svobodná, časoměrná) obaluje současně prvky analogickými: Němci proklamují blízkost německého jazyka sanskrutu, i my máme právo proklamovat blízkost češtiny tomuto kulturnímu jazyku. V dialektické jednotě těchto obou postojů je třeba nahlížet bohatý česko-německý kulturní materiál pro komparativní výzkum, který zejména tváří v tvář tvorbě kultury analogií často sklouzával do oblasti „vlivologie“, pozitivistického záznamu povrchové shody, bez zřetele k úloze, kterou tyto shody plnily, jaký obecný ideový mechanismus za nimi stál a jak se právě skrze „shodu“ prosazovaly emancipační cíle českého národního obrození.

O přejímání, tvoření analogií, lze ovšem hovořit nejen v oblasti literatury (MURKO 1897) a písemnictví vůbec. K obdobným jevům docházelo ve všech oblastech, kde se kulturní aktivita váže na jazyk, ale také mimo ně: vytvářely se např. analogické instituce, společenské a politické podniky apod. Ve své publicistice z období *Neue Rheinische Zeitung* si této skutečnosti – a to již v době, která je považována často za dovršení „obrozenského období“ vývoje české kultury a počátek éry nové – povšiml i Bedřich Engels: „Začtete-li se do historie panslavistického hnutí minulého jara v Praze, připadá vám, jako byste se octli o třicet let nazpět; trikolory, předpotopní kroje, staroslovanské mše, úplné vzkříšení doby a mravů lesních pralidí;

Svornost je učiněný buršácký spolek. Slovanský sjezd – toť nové vydání wartburských slavností: tytéž fráze, tytéž fantazie, a potom stejné fňukání“ (ENGELS 1963: 171n.). V tomto výroku, podbarveném patosem mladého německého revolucionáře, zaskočeného „kontrarevolučním vystoupením“ Slovanů v roce 1848, se ovšem leccos zjednodušuje: sám Slovanský sjezd je alespoň svou bezprostřední funkcí především analogonem frankfurtskému parlamentu, k němuž byl vlastně „zrcadlově“ svolán, ale podstatu tohoto zcela běžného jevu tehdejší české kultury Engels postihuje v zásadě přesně. Už při úvahách nad způsobem existence přípravného výboru Slovanského sjezdu se konečně vtíral německý předobraz, např. podle protokolu z 3. 5. 1848 navrhl Jan Erazim Vocel, aby se výbor organizoval jako německý „Germanistenverein, Philologenverein atd.“ (cit. ŽÁČEK 1958: 34). Obdobně i řada českých časopisů čerpala z předloh německých, např. Hýblův *Český lidomil*, který vycházel jako překlad německého časopisu Pabstova, Šafaříkův *Světozor*, jenž byl vydáván se společnými ilustracemi a s řadou společných materiálů s německou *Panoramou*, také koncepce *České včely* vznikala podle modelu německého oblíbeného *Pfennig-Magazinu* apod.

Přestože ve svých výsledných formách vedlo upevňování této analogické vazby k německé kultuře k značnému podřízení české kultury německému prototypu, dobově byl (zvláště zpočátku, než začala být masověji kladena otázka původnosti) velmi ostře uvědomován právě emancipační smysl tohoto procesu: převlek cizích reálií do českého „hávu“ a „kroje“ (jak zněly tehdejší formulace) nebyl považován tolik za expanzi cizího kulturního živlu do české kultury (na cizí expanzi byla česká obrozenská kultura zvláště citlivá), jako spíše za akt kulturní expanze české.

Relačnost české kultury se prostě projevovala i v tom, že „substance české kultury“, její vlastní věcný obsah, dosud nesamostatný, byl zahalen funkcí, která skrze shodu s německou kulturou manifestovala vlastní (zatím zdaleka nedosaženou) úplnost a odlišnost od ní podtrhovala vlastní (také zatím nedosaženou) specifiku.